

Tantervelmélet és sporttudomány

Curriculum theory and sports science

Prof. Hamar Pál PhD, DSc, egyetemi tanár

Testnevelési Egyetem, Pedagógia és Módszertani Tanszék

.....

Absztrakt: A neveléstudomány kutatóinak körében nem képezi vita tárgyát, hogy a tantervelmélet az oktatáselmélet (a didaktika) keretei közül kilépve önálló diszciplínává vált. Ez a kijelentés már csak azért is helytálló, mert – más tudományelméleti kritériumok teljesülése mellett – van vizsgálati tárgya, önálló kérdésfelvetése, azaz más diszciplínák által nem, vagy csak áttételesen vizsgált problémákra keresi a választ. Kérdés ugyanakkor, hogy a tantervelmélet miként veszi, veheti ki a részét a sporttudomány szerteágazó területeiből? Miként lehet részese egy olyan tudományágnak, amely magába foglalja, illetve lefedi a testkultúra tudományos kérdéseinek elméleti összességét? A tantervelmélet és a sporttudomány tudományelméleti kérdéseinek áttekintése azért indokolt, mert a tantervek elmélete – a pedagógián, a didaktikán és a testneveléstudományon keresztül – a sporttudomány kapcsolatrendszerének szerves részét képezi.

Kulcsszavak: didaktika, tantervelmélet, diszciplína, sporttudomány

Abstract: It is not disputed among researchers in the field of education that curriculum theory has become an independent discipline beyond the framework of educational theory (didactics). This statement is correct only because – in addition to the fulfillment of other criteria of scientific theory – it has an object of investigation, it raises its own question, viz. it seeks answers to problems not examined by other disciplines or only indirectly. The question, however, is how does curriculum theory take its share of the diverse fields of sports science? How can you be part of a discipline that encompasses or covers the theoretical set of scientific issues in body culture? The review of the scientific theory issues of curriculum theory and sports science is justified because the theory of curricula – through pedagogy, didactics and the theory of physical education – is an integral part of the relationship system of sports science.

Keywords: didactics, curriculum theory, discipline, sports science

.....

„Ma az információk tengerében rendkívül nehéz eligazodni,
pedig ez a társadalom minden területén kívánatos, ...”

(Donáth Tibor, 2013)

Előszó

A Magyar Biológiai Társaság Mozgás-, Viselkedés- és Sejtbiológiai Szakosztályának elnöki teendőit két korábbi világhírű orvostudóstól,

Nemessuri Mihálytól és Donáth Tibortól vettem át, 2011-ben. Ők voltak azok, akik már öt évtizeddel ezelőtt felismerték a sporttudomány jelentőségét, elsősorban a magyar nép-egészségügy és az emberi teljesítmény jobb

megismerhetősége, kutatása szempontjából. Donáth professzor úr minden fórumon nyomatékosan kifejtette a sporttudomány szükségességét, jelentőségét, hitte, hogy az „orvosi gondolkodás és cselekvés” mellett jól megfér a szociológiai, a nevelés- vagy a közgazdaságtudományi gondolkodás és cselekvés is. Professzor úr a szó klasszikus értelmében, művész is volt. A Krónikás is voltam a Semmelweis Egyetemen (2013) című kötetében ekképpen írt rajongása két tárgyáról, a tudományról és a művészetéről: „Mi a közös bennük, mi az, ami rabul ejtett? A struktúra varázsa, a gondolatok, a hangok, a színek harmóniája. Így lett életem ars poeticája a tudomány és a művészet elválaszthatatlansága. Ha a struktúra titkait kutatod, a művészet mindig új gondolatokra serkent, míg ha egy művészi alkotást élvezel, a struktúra új részleteinek megismerésére kapsz ihletet.”

Az alábbiakban a Tisztelt Olvasót „az információk tengerében”, „a struktúra titkait kutatva” igyekszem eligazítani a tantervelmélet és a sporttudomány viszonyrendszerében.

I. Kérdésselvetés

E tanulmány kérdésselvetése köznapi megfogalmazásban így hangzik: mire jó a te MTA doktori tudományod (értsd *tantervelmélet*)? Ezt a kérdést a sportban, de még a tudományban jártas kollégáim is gyakorta felteszik. Ennek legegyszerűsebb magyarázata, hogy a tantervelmélet – a köznevelésen keresztül – gyakorlatilag a társadalom minden szegmensének részét képezi. A tantervekben foglaltak így vagy úgy minden család életébe belopódnak, sőt, azok tartalmi valamilyen formában a sportolók és az edzők munkája során is megjelennek.

A köznapi megközelítésen átlépve, a tudomány nyelvén szavakba öntve, a kérdés ekképpen fogalmazható meg: vajon a tantervelmélet miként veszi ki a részét a sporttudomány szerető területeiből? Miként lehet részese egy olyan tudományágnak, amely magában foglalja, illetve lefedi a testkultúra tudományos kérdéseinek elméleti összességét?

A tantervelmélet és a sporttudomány tudományelméleti problémáinak tanulmány keretében történő áttekintése azért indokolt, mert a tantervek elmélete – a pedagógián, a didaktikán és a testneveléseméleten keresztül – a sporttudomány kapcsolatrendszerének szerves részét képezi.

II. A sporttudomány jellegzetességei

A sporttudomány jellegzetes különbségeit (differencia specifikáit) részletesen elemeztem a Testneveléstudomány – Adalékok a testnevelés és sport tudományelméleti kérdéseire (2020) című tanulmányban. A sporttudományról – az ott tárgyaltak felhasználásával – a teljesség igénye nélkül a következők mondhatók el.

A sport tudományos kérdései már az antik világ gondolkodóit is foglalkoztatták. *Philosztratosz* A tréneri tudományról című könyvében például ezt írja: „Ami mármost a tréneri tudományt illeti, azt kell állítanunk, hogy az a többenél semmiben sem alsóbbrendű tudomány, [...] olyan tudomány, amely az orvostanból és a paidotribikából¹ van összetéve, s amely az előbbinél általánosabb, míg az utóbbinak csak része.”

Harsányi László a 20. század utolsó évtizedében ekképpen fogalmaz: „Sporttudományon azt a humán, interdiszciplináris integratív tudományt értjük, amely a biopszicho-szociálökölógiai lényként értelmezett, sportmozgást végző emberrel kapcsolatos ismereteket, eszközöket és módszereket, a tudományos eljárások szabályait követve leírja, magyarázza és prognosztizálja.” (Harsányi, 1993). A sporttudománynak tehát egyaránt vannak biológiai (bio), lelki (pszicho), társadalmi (szociál) és környezeti (ökölógiai) vonatkozásai.

A 21. század hajnalán a következő definíciókkal találkozhatunk: „A sporttudomány olyan természet- és társadalomtudományi ismereteket integráló multidiszciplináris tudományág, amelynek kutatási területét, tárgyát a

¹ Paidotribika: a birkózás művészete

testkultúra jelenségei, különösen a testkulturális tevékenységet folytató, sportoló ember képezi. A sporttudomány kutatási eredményeit az ember egészségének, edzettségének és pszichofizikai teljesítőképességének növelése érdekében elsősorban képzési, fejlesztési és korrekciós folyamatokba építve hasznosítja.” (Istvánfi, 2000) Egy másik megközelítés szerint (Nádori, 2005) a sporttudományban a cselekvő, sporttevékenységet végző ember a kutatás tárgya és éppen ez a tevékenység különbözteti meg a többi tudományterülettől. „A sporttudományi kutatás tárgyát képezi a sport történelmi fejlődése, a testgyakorlat, az edzés és versenyzés emberi szervezetre és személyiségre gyakorolt hatása, az emberi mozgás alapját képező biológiai, fizikai és mechanikai, valamint a metodikai-technikai, pedagógiai és szociológiai folyamatok vizsgálata, azok leírása és elméleti megalapozása.”

A felsorolt meghatározások alapján kijelenthető, hogy a sporttudomány széles spektrumú fogalomköre magában foglalja, illetve lefedi a testkultúra tudományos kérdéseinek elméleti összességét. A szakemberek a sporttudomány elnevezést szakmai-logikai szempontból is elfogadhatónak találják, mivel a testkulturális tevékenység szinte minden ágában a különböző sportágak mozgás-anyagának felhasználása dominál, természetesen eltérő céllal. Ezt a terminológiai állásfoglalást erősíti meg az a tény is, hogy a sport tudományos kérdéseiben vezető nagyhatalmak majd’ mindegyike a sporttudomány kifejezés használata mellett tette le a voksát.

A sporttudomány önállóvá válását számos tényező tette lehetővé, ezek közül néhány: tudatosan megválasztott értékeket közvetít; pontosan meghatározható természeti és társadalmi problémák megoldására nyújt adekvát lehetőségeket; jól körül határolható a vizsgálati, kutatási tárgya; kialakult az önálló terminológiája stb. A sporttudomány így a testkultúra alkotóelemeit felölelő gyűjtőnév. Kiterjesztett fogalmi értelmezésének jellemzője, hogy emberközpontú, multikulturális, interdiszciplináris, holisztikus szemléletű, integráló és differenciáló, normatív, egyéni és közösségi (csapat) teljesítményt

egyaránt vizsgáló, valamint a gyakorlatra (sportszakmára) és az elméletre (tudományra) egyformán fókuszál.

A sporttudomány kapcsolatrendszerét foglalja össze az 1. ábra.

III. A tantervelmélet mint önálló diszciplína

A tantervelmélet diszciplína helyén kezeléséhez mindenképp magának a tantervnek a fogalmát érdemes tisztázni, amennyiben: a *tanterv* „az oktatás tartalmának kiválasztását és elrendezését szabályozó dokumentum. Meghatározza egy adott iskolatípus céljaival és a tanulók fejlődésével összhangban álló tantárgyak rendszerét, időkereteit, szakaszokra (évfolyamokra) bontott fő témáit, az egyes szakaszok végén a tanulók tudásának értékelését megalapozó teljesítmények legfontosabb jellemzőit, útmutatókat, ajánlásokat nyújt az oktatás eszközeire, módszereire, szervezeti kereteire is.” (Ballér, 2003) A tanterv az iskolai élet, ekképpen a felnövekvő nemzedék nevelésének alfaját és ómegáját jelentő dokumentum, ezért minden érában – Ballér Endre szavaival élve – „pártos”, azaz tartalmára a társadalmi, gazdasági és politikai elit mindenkor jelentős figyelmet fordít.

A *tantervelmélet* tudományág magyarországi alapjait többek között *Prohászka Lajos* neveléstudós fektette le, ezért e diszciplína elemzése semmiképpen sem lenne teljes az ő munkásságának felidézése nélkül. A 1948-ban íródott *A tanterv elmélete* című korszakos művében Prohászka egy olyan társadalmi, pedagógiai, pszichológiai tényezőket egybefogó klasszikus értékközpontú tantervi rendszert állított fel, amely a társadalom- és a tudományosfejlődés, valamint az elmélet és a gyakorlat tapasztalatait ötvözte. Ugyanakkor sajnálatos, hogy szisztémája már kialakulása idején sem érvényesülhetett az elmerevedő politikai viszonyok között.

A tantervelmélet kezdetben az oktatáselmélet (didaktika) részét képezte, majd a keretei közül kilépve, jelentős változáson ment keresztül. A 19. század végi és 20. század eleji „elméletek” középpontjában még a tananyag állt, elsősorban azzal a céllal, hogy a leíró, normatív elemzésekkel az ideálisnak tartott tantervek készítését megalapozzák. Prohászka Lajos (1948) erről így ír: „A régi iskolának és tantervének az

volt az elve, hogy a tanulót vigye oda a tárgyhoz: [...] ma azt valljuk, hogy nem a tanulót kell a tárgyhöz odavinni, hanem a tárgyat a tanulóhoz.”

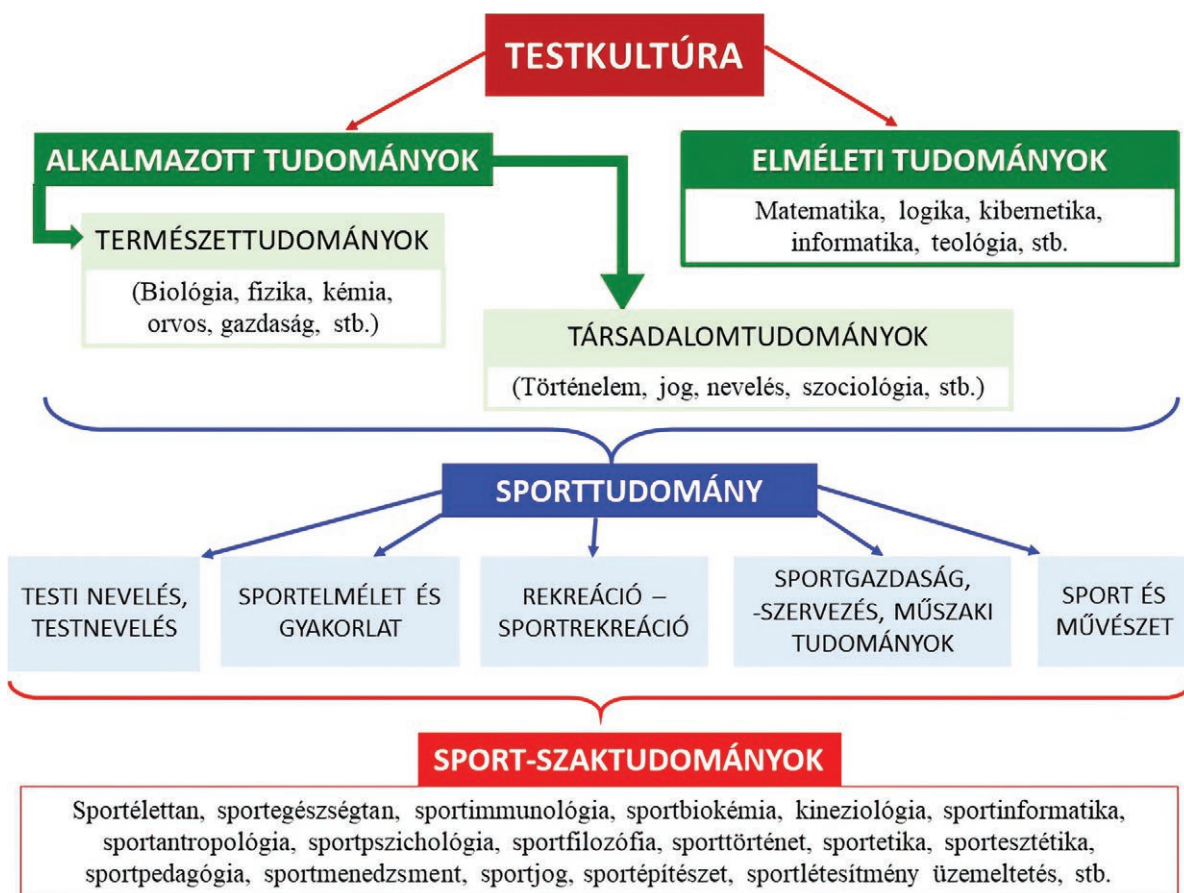
A 21. században a tantervelmélet helyét a tudományok rendszerében, egyfajta deduktív logika mentén, a következő módon jellemezhetjük:

Pedagógia -> Didaktika -> Testnevelélmélet -> Tantervelmélet

Bővebb és definitív megközelítésben az mondható el, hogy a tantervelmélet az oktatáspolitikai, -irányítási és -szervezési kérdések tudományága. Kompetenciája kiterjed az iskolai élet minden szegmensére, így a nevelési, oktatási, képzési folyamat tartalmi szabályozása mellett a tanulókat, a pedagógusokat érintő, illetve az infrastrukturális problémákra, valamint a pedagógusképzés területére is. A - a neveléstudományba (pedagógiába, didaktikába és testnevelélméletbe) ágyazottan egyformán

foglalkozik a tanítással, a tanulással és a tudással összefüggő elméleti és gyakorlati témákkal (Hamar, 2016).

A tantervelmélet fenti értelmezéseiben egyaránt megtalálható az „elmélet” és a „gyakorlat” szakkifejezés. Ez nem véletlen mert, ahogy Friedrich Wilhelm Dörpfeld (1873) szemléletesen rávilágít: „Nincs gyakorlatiasabb a jó elméletnél.” (lásd Hamar, 2013) Az elmélet és a gyakorlat (a tudomány és a praxis) együtt járása a testnevelésnek és a sportnak is sajátja. A központi mag a gyakorlat, amely folyamatosan témákat (problémákat) ad az elmélet számára. Az elmélet (a sporttudomány) a problémákat a maga lehetőségeihez mérten igyekszik megoldani, majd pedig – ha a folyamat jól működik – a tudományos eredményeket a gyakorlatba visszahelyezni, a sportszakma számára adaptálni. Így tehát a sportteljesítmények (is) az elmélet és a gyakorlat együtt munkálkodásának a termékei.

1. ábra. A sporttudomány kapcsolatrendszere (Dubecz, 2009 nyomán Hamar, 2020)

IV. A tantervelmélet és a sporttudomány kapcsolódási pontjai

A sporttudomány és a tantervelmélet fogalomkörének áttekintése után adhatjuk meg a választ e tanulmány kérdésfelvetésére, nevezetesen a két terület kapcsolódási pontjaira. Ehhez hívjuk segítségül az 1. ábrát, ahol a sporttudomány egyik összetevőjeként a testi nevelés, testnevelés is megtalálható. A sport-szaktudományok között – más egyebek mellett – fellelhető a sportpedagógia, a sportpszichológia, a sportetika stb. is. Ha elfogadjuk, hogy a tantervelmélet a pedagógia, a didaktika és a testnevelélmélet részét képezi, nem lehet kérdés, ez a diszciplína a sporttudomány egyes alkotóelemeit is tartalmazza. A testnevelés, mint tantárgy, illetve a sportpedagógia, mint a sporttevékenységet személyiségfejlesztő tevékenységként vizsgáló tudományág, a tantervek világának is állandó részese.

A 2020-ban módosított Nemzeti alaptanterv (Nat) egy régi-új tanulási területe a Testnevelés és egészségfejlesztés. Régi, mert megőrzi a testnevelés hagyományos értékeit, új, mert az egészségfejlesztés deklarációjával középpontba állítja az *egészség* testkulturális értékeit. Ez a tanulási terület szerepet vállal a testi és lelki egészség egyensúlyának megteremtésében, az egészséges életmódra nevelésben, a káros szenvedélyek elleni harcban, a helyes higiénés és szexuális szokások kialakításában, a rekreáció és a rehabilitáció területén. Miközben tehát testnevelés tantervi munkálatokat folytatunk, nem hagyhatjuk figyelmen kívül a sport-szaktudományok közül például a sportélettant, a sportegészségtant vagy a kineziológia ismeretanyagát sem.

A mindennapos testnevelés nem (sem) működhetne sikeresen alapos tantervi előkészítés nélkül. A (mindennapos) testnevelés küldetését esszenciálisan a következőkben fogalmazhatjuk meg: a tanulóknak élethosszig tartó, cselekvő és testileg harmonikus szokásrendszer kialakítása, emellett a környezet tisztelőtére nevelés. Ezen nemes célok térnyeréséhez azonban a sporttörténet, a sportmenedzsment, a sportjog stb.

területéről szerzett sport-szaktudományi ismeretek is kellenek. Példaként elég csak a „fair play” szellemiségét, értékeit és erkölcsi normáit, annak társadalommal, gazdasággal és kultúrával összefüggő vonatkozásait említeni.

Záró gondolat

Reményeim szerint a fentiekből kiviláglik, hogy a tantervelmélet és a sporttudomány nem idegen egymástól, sőt, mindkét területen elnyerhető az MTA doktori cím. Ugyanakkor „Ne feledkezzünk meg arról, hogy a testnevelési mozgalomban a leglényegesebb maga a testnevelő, aki nem lehet régifajta tornatanár, hanem akinek az erkölcsi nevelés és fegyelmezés, a közegészségügy és sport kérdéseiben egyaránt alapos szakembernek kell lennie.” *Gróf Klebelsberg Kunó* a Nemzeti Újság hasábjain már 1928-ban leszögezte, hogy eredményes testnevelés tanítása csak is kizárólag pedagógiailag, erkölcsileg, közegészségügyileg és sport-szakmailag alaposan felkészült testnevelő tanárokkal lehetséges. Mindazon által ne feledjük, hogy a pedagógusok, így a testnevelők tervező, oktató és értékelő munkájának iránymutatója minden esetben a tanterv.

Irodalom

1. Ballér E. (2003): A tanterv. In: Falus I. (Szerk.) *Didaktika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 191-218.
2. Donáth T. (2013): *Krónikás is voltam a Semmelweis Egyetemen*. Semmelweis Kiadó, Budapest.
3. Dubecz J. (2009): *Általános edzésmélt és módszertan*. (Jegyzet a középfokú edzőképzés részére). ÖTM, Sport. Rectus Kft. Budapest.
4. Hamar P. (2013): Balléri szellemiség – testkulturába ágyazva. *Új Pedagógiai Szemle*, 63(7-8): 93-97.
5. Hamar P. (2016): *A testnevelés tantervelmélete*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest.
6. Hamar P. (2020): Testneveléstudomány – Adalékok a testnevelés és sport tudományelméleti kérdéseire. *Testnevelés, Sport, Tudomány*, 5(1-2): 8-22.

7. Harsányi L. (1993): *A sporttudomány helyzete. Nemzetközi és magyarországi áttekintés.* Kézirat. OTSH, Budapest.
8. Istvánfi Cs. (2000): Gondolatok a sporttudományról. *Kalokagathia*, 38(1-2): 7-18.
9. Klebelsberg K., gróf. *Nemzeti Ujság*, 1928. április 26-i száma.
10. Nádori L. (2005): *Edzés, versenyzés címszavakban.* Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs.
11. Philostratos: *A tréneri tudományról.* Fordította: Pálffy Gy. Országos Testnevelési Tanács, Budapest. 1928. 20-21.
12. Prohászka L. (1948): *A tanterv elmélete.* In: *A tantervemélet forrásai*, 2. kötet. 1983. Országos Pedagógiai Intézet, Budapest.